

De veldnamen van Walcheren

Relicten van een historisch landschap

In 34 jaar tijd heeft de veldnamencommissie van de Heemkundige Kring Walcheren meer dan zesduizend Walcherse veldnamen verzameld. Deze veldnamen hebben betrekking op de periode vóór de inundatie van 1944. Het karakteristieke landschap werd toen verwoest door de zee, die door gaten in de zeewering het eiland een jaar lang overspoelde. Samen met oude kaarten, prenten en foto's zijn de verzamelde veldnamen de enige concrete herinneringen aan het vooroorlogse Walcherse landschap, dat zoveel is bezongen en waarover men indertijd sprak als de 'Palm van Gods hand' (Jan Campert) en 'De Tuin van Zeeland'.

Uniek materiaal

De Walcherse veldnamen – om precies te zijn 6.083 stuks – zijn overblijfselen (relicten) van een historisch landschap en kunnen als uniek materiaal worden beschouwd. De namen zijn na de inundatie verdwenen door de herverkaveling en door stads- en dorpsuitbreidingen. Informanten (veldwerkers genoemd) hebben ze opgetekend uit de volksmond. De namen grijpen terug naar een eeuwenoude traditie waarbij men namen aan landerijen, wegen, padjes en watergangen gaf. Ondanks het feit dat sedert 1832 door de registratie van het kadaster per gemeente een uniek kenmerk aan elk perceel is toegekend (sectieletter en -nummer) bleef het benoemen van percelen grond bestaan.

Bij die benoeming speelden verschillende motieven een rol: de eigenschap van een perceel, de ligging ten opzichte van een boerderij, de grondgesteldheid, de situatie ter plekke, enzovoorts.

Veldnamen in de archieven

Behalve op het verzamelen van de veldnamen uit de mondelinge overlevering, richtte de veldnamencommissie zich ook op de veldnamen die in de oude archieven zijn te vinden. De bron die daarvoor bij uitstek in aanmerking komt, was al in de jaren dertig van de vorige eeuw 'ontdekt' door de Vlaamse taalkundige Pieter Ludovicus Tack. Hij was na de Eerste Wereldoorlog naar Nederland gevlucht en was in Middelburg werkzaam als leraar Nederlands. In zijn vrije tijd stortte hij zich op het bestuderen van de overlopers van de Polder Walcheren. Dat zijn volumineuze registers waarin over de periode 1566-1677 de registratie van percelen is opgetekend. De grondeigenaren moesten meebetalen aan het onderhoud van de zeewering en het afwateringsstelsel. De belasting die zij hiervoor moesten betalen, geschot genoemd, werd geïnd door het waterschapsbestuur van Walcheren. De registratie van de percelen in de overlopers vormde de basis voor deze heffing.

Tack vatte het begrip veldnaam ruim op. Hij schreef hierover: "Onder veldnamen verstaat men eigenlijk de namen van eigendigheden van het land buiten de ring der bewoonde plaatsen: steden, dorpen en gehuchten; namen dus van wegen en paden, heulen en hofsteden, laagten en hoogten, maar in het bijzonder van complexen of percelen bos, heide, weide- en bouwland."

Hij wilde de resultaten van zijn onderzoek publiceren, maar het lukte hem niet om een uitgever te vinden. Opmerkelijk is dat hij in zijn manuscript veldnamen vergelijkt met de namen van bus- en tramhaltes, "die

door het enkel feit dat deze er stilhoudt, eveneens uit het neutrale beeld der stadsmassa naar voren treden.”

Tack schrijft over zijn onderzoek: “Het was een moeizaam en langdurig werk, die 22 zware folianten van ca. 300 folio's elk, aandachtig te lezen en te herlezen, van het oudste exemplaar van elke watering af tot

De voorzitter van de Veldnamencommissie, Wim van der Heijden, overhandigt het eerste exemplaar van het boek 'De Veldnamen van Arnemuiden/Kleverskerke, Grijskerke, Middelburg, Oost- en West-Souburg en Sint Laurens' aan de burgemeester van Middelburg. De burgemeesters van Vlissingen en Veere kijken toe. (Foto Leo Hollestelle)

het jongste en onder het lezen de veldnamen telkens op te schrijven met bijvoeging van folio, blok, ambacht en aanvullende, soms ophelderende bijzonderheden. Het heeft jaren geduurd, eer wij dat werk onder de knie hadden en het heeft ons nooit verveeld.”

Tack verzamelde in totaal 1.687 veldnamen. De verdeling over de vier wateringen van Walcheren is: Vijf Ambachten (Noordwatering) 173, Westwatering 316, Zuidwatering 377 en Oostwatering 821.

De verklaring die Tack gaf aan het hoge aantal veldnamen in de Oostwatering was dat volgens hem in dit gebied de meest intensieve bebouwing was omdat daar een brede van west naar oost lopende kreek-rug ligt, gevormd door de verlanding van een vroegere stroomgeul.

Een nog oudere bron waarin veldnamen worden vermeld, is een fragment van de goederenlijst van de Abdij van Echternach (in het huidige Luxemburg). Deze lijst is opgesteld onder het bestuur van abt Gotfried II (1181-1210) en noemt namen van pachters van land op Walcheren. Deze landerijen waren in bezit van de abdij. De percelen land worden aangeduid met namen, waarvan een aantal in de jaren zeventig van de vorige eeuw zijn gebruikt voor de naamgeving van straten in de Middelburgse woonwijk Dauwendaele, zoals Duunmede, Oostmede, Westmede, Ewisland en Papisland. Tack heeft over de veldnamen uit de lijst van Echternach gepubliceerd in het Archief van het Zeeuws Genootschap (1939).

Verklaring van de namen

Behalve het verzamelen van de namen uit de mondelinge overlevering en uit de overlopers hield de veldnamencommissie zich ook bezig met het rubriceren en verklaren van de namen. Hiervoor paste de commissie de indeling toe die de naamkundige M. Schönfeld heeft gebruikt in zijn boek *Veldnamen in Nederland*, waarvan de eerste druk in 1949 verscheen. Schönfelds werk werd indertijd, zowel nationaal als internationaal, als opvallend gezien. Nederland kende namelijk wel een lange maar geen omvangrijke naamkundige traditie. Het aantal beoefenaren van de toponymie was steeds vrij gering geweest en er beston-

den geen grote materiaalverzamelingen. De basis van zijn werk werd gevormd door de antwoorden op een vragenlijst die hij in 1946 rondstuurde. Schönfeld kende veertien rubrieken toe. In de vijftiende rubriek heeft de veldnamencommissie de overige namen gerangschikt.

1. De hoogteligging: *'t 'Oge Stik, de Laoge Weie.*
2. De bodemgesteldheid en -kwaliteit: *de Zure Weie* (zuur in de betekenis van zwaar te bewerken).
3. De natuurlijke vegetatie: *'t Rietstikje.*
4. Het grondgebruik: *de Moestuun.*
5. De fauna: *'t Veugelweitje.*
6. Het vee: *de Schaepeweie.*
7. De grootte: *de Acht Gemete*, een perceel grond van 8 x 40 are, dus 3,2 ha.
8. De vorm: *den 'Alsweie*, een wei met een halsvormig gedeelte
9. De ligging: *de Voorste Weie.*
10. De afsluiting, omheining: *Achter de 'Aege.*
11. Het water: *de Vierverweie.*
12. Wegen, dammen, bruggen: *'t 'Eulstik*, heul in de betekenis van brug.
13. Een gebouw: *d' 'Ofweie*, hof in de betekenis van boerderij.

14. Een persoon: *'t Land van Schêêve Jan.*
15. Overige namen. Enkele daarvan zijn: *Galleg'ôôgte*, de plaats waar ooit de galg stond; *de Veertig Gulden*, de prijs die voor het stukje grond is betaald. Maar ook bevat deze rubriek namen waarvoor geen verklaring is gevonden.

Invalshoeken

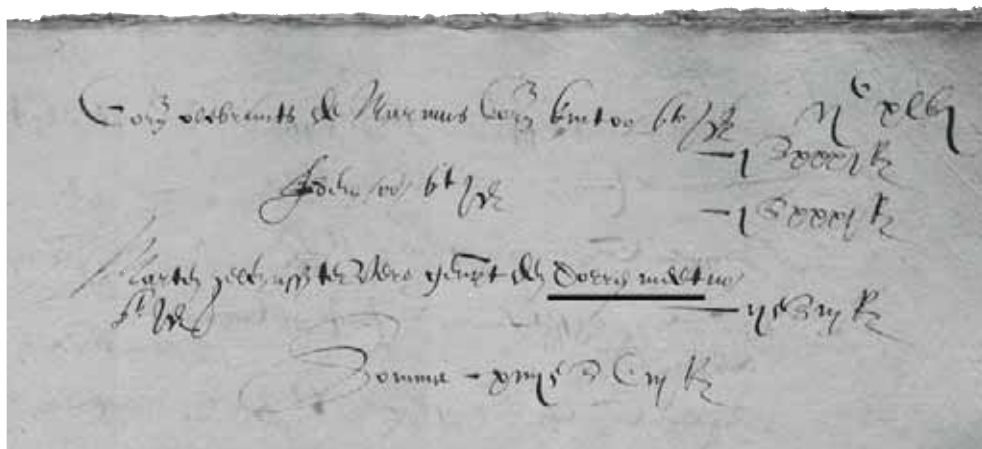
Bij het verklaren van veldnamen zijn er twee invalshoeken: de historisch-geografische en de naamkundige.

De historische geografie deelt de veldnamen in in twee categorieën:

1. veldnamen die een entiteit zijn van het natuurlandschap: heide, natuurbos en moeras, vijvers, plassen en poelen;
2. veldnamen die een entiteit zijn van het cultuurlandschap: afzonderlijke percelen bos, akkerland en grasland.

Bij de naamgeving van plaatsen, wateren en terreinen hebben de ontginners, bewo-

De veldnaam den Dorren meet, gelegen in het Blok tussen de beide Geerheulen in de parochie Brigdamme, opgetekend in de overloper van de Oostwatering, 1589. (Zeeuws Archief, Archief Rekenkamer II, inv.nr. 1129)

ners en landgebruikers zich meestal laten leiden door de natuurlijke en landschappelijke gesteldheid van hun omgeving. Ze hebben daarbij onder andere gekeken naar de hoogteligging, de bodemkundige en hydrologische gesteldheid, naar de aard van de (natuurlijke en halfnatuurlijke) begroeiing, naar de mate van openheid

veldnaam. Door welke kenmerken van het object hebben de naamgevers zich laten inspireren om tot die naam van dat landschappelijk object te komen.²

Top-tien

Aan de hand van het totale bestand van de Walcherse veldnamen kan een soort

top-tien worden gemaakt. Welke veldnamen kwamen nu het meest voor?

1. Aanduiding van een persoon: meer dan achthonderd keer: *Jewannes Maljers Weitje* (Aagtekerke).
2. Aanduiding van een weiland: *Weie*. 678 keer: *de Nieuwe Weie* (verschillende gemeenten).
3. Aanduiding van een perceel grond in het algemeen: *Stik*. 487 keer: *'t Zandpitstik* (West-Souburg).
4. Aanduiding van een perceel grond als *land*. 363 keer: *'t Land van d'n 'Oge Weie* (Grijpskerke).
5. Aanduiding van de grootte van een perceel: *gemet* en *roede*. 302 keer. Een gemet is 0,4 hectare, 1 gemet is 300 roeden: *de Drie Gemete* (meerdere gemeenten), *de Duzend Roeën* (meerdere gemeenten).
6. Aanduiding van een perceel grond in relatie met een boerderij: *d' 'Ofweie*, *'t 'Ofstik*. 231 keer. De veldnaam *de Hofweie* (-*weien* en -*weitje*) komt 133 keer voor.
7. Aanduiding van een *bos* of *bosje*. 159 keer: *de Bosweie* (meerdere gemeenten).
8. Aanduiding van een boomgaard: *bogerd*. 149 keer: *de Bogerdmêet* (Aagtekerke).
9. Aanduiding van een *baan* (pad naar een boerderij). 130 keer: *de Baenweie*, *'t Baenstik* (meerdere gemeenten).

Kaart van het tiendblok Schuykwerve (ten zuidwesten van Middelburg). Getekend door landmeter Jacob Pieterssen in 1645. De kaart geeft een goed beeld van de zeventiende-eeuwse verkaveling. (Zeeuws Archief, Archief Particuliere Tienden Walcheren, inv.nr. 8.12)

van het landschap en naar het landgebruik. De historisch-geograaf Jelle Vervloet spreekt in dat kader over veldnamen als terraniemen (terra betekent grond).¹ De naamkundige prof. dr. Magda Devos van de Rijksuniversiteit te Gent gaf tijdens de presentatie van het zesde veldnamenboek op 24 maart jl. uitleg vanuit het naamkundig perspectief. Naamkundigen kijken veel minder naar de landschappelijke context, maar richten zich op het zogenoemde benoemingsmotief van een

10. Aanduiding van een (*vlied*)*berg* (middeleeuws kasteelbergje). 89 keer: *Bie d'n Berg* (West-Souburg).

Je zou ook een top-drie kunnen opstellen van de leukste, grappigste veldnamen. Als ik een poging mag doen: op een gedeelde eerste plaats: *Weitje van Bombelulles* (Arnemuiden) en *Weitje van Jan Lullevienger* (Westkapelle), op de tweede plaats 't *'Emdeslijesblok* (Koudekerke), op de derde plaats *Dominospel* (Grijpskerke).

Vervolgonderzoek

De serie *Veldnamen van Walcheren* is compleet en de veldnamencommissie is ontbonden. Het resultaat van het onderzoek in de vorm van een serie van zes veldnamenboeken met de kaarten biedt genoeg stof voor verder onderzoek. De 6.083 verzamelde namen bieden mogelijkheden tot onderzoek naar de naamgeving van onroerend goed, karakteristieke kenmerken van het vroegere landschap, de infrastructuur van het vooroorlogse landschap, de vegetatie, de vorm van de percelen, enzovoorts. Naamkundigen kunnen uitgebreid etymologisch onderzoek doen, historici naar het grondgebruik, de historisch-geografen naar de bodemgesteldheid en archeologen vinden aanwijzingen over vroeger gebruik van de grond.

Veldnamenonderzoek is een typisch heemkundige bezigheid. In Nederland zijn veel heemkundige kringen bezig (geweest) met veldnamenonderzoek en er is al veel over gepubliceerd. Voor heemkundigen geven toponiemen – om die term maar weer eens te gebruiken – inzicht in specifieke kenmerken van het landschap en het grondgebruik. Op landelijk niveau is het Meertens Instituut te Amsterdam bezig met het inventariseren van veldnamen. Op dit moment

heeft het instituut een verzameling van 240 duizend veldnamen (waarvan het Walcherse aandeel slechts 2,5 procent bedraagt). Het instituut wil deze namen digitaliseren. Men is bezig met een proefproject om voor de provincie Noord-Holland ook de kaarten te digitaliseren (dat heet vectoriseren), het zogenoemde Divena-project.

Folio 266 recto uit de lijst van Echternach. (Fotografische reproductie IV, bijlage bij het artikel van Tack in *Archief Zeeuws Genootschap*, 1939)

In de provincie Friesland heeft de Fryske Akademy een (digitaal) historisch-geografisch informatiesysteem ontwikkeld, dat belangrijke en nieuwe mogelijkheden voor (historisch) naamkundig onderzoek biedt. Zo kunnen bijvoorbeeld veldnamen exact worden gelokaliseerd en gekoppeld aan

andere, aan die ene locatie verbonden gegevens.

Bedreigingen

In het naoorlogse Walcheren zal het benoemen van percelen grond niet zo vanzelfsprekend zijn (geweest) als voor die tijd. Toch zijn er ook nu nog namen die

Het restant van de baan van de hofstede De Eendracht zal binnenkort verdwijnen door de aanleg van de Middelburgse woonwijk Mortiere. Hiermee gaat de herinnering verloren aan een boerderij en enkele veldnamen. (Foto Leo Hollestelle)

mensen gebruiken voor een stukje grond, een bosje of een weggetje. Huidige namen van wegen, boerderijen en bijvoorbeeld campings verwijzen vaak naar een oude naam of situatie van vóór de inundatie van 1944. Maar ook de namen in het landschap van het naoorlogse Walcheren kunnen verdwijnen als gevolg van ruilverkavelingen, dorps- en stadsuitbreidingen en de

aanleg van wegen, om over de gevolgen van de aanleg van de nieuwe rijksweg N57 maar niet te spreken.

We moeten echter ook nu weer relativeren. Tack schreef al in 1938: "Oude veldnamen verdwijnen, tal van zinrijke benamingen van erven en weiden, akkers en wateren sterven af door het samenvoegen of splitsen van percelen, het scheuren van weiden, het rooien van bossen, het vergraven van land voor het ophogen van wegen of versterken van dijken, het verdonkeren of verleggen van wegen en paden, het dempen van sloten, het uitbreiden van steden en dorpen, het vervliegen van duinen en overstuiven van land..." Hij riep dan ook op: "Laat ons toponiemen verzamelen eer het te laat is."

Leo Hollestelle

1. Lezing J.A.J. Veroloot, 'De betekenis van de landschappelijke gesteldheid voor de vorming van plaats-, water- en veldnamen' (studiedag 25 april 2003). Na te lezen op: www.meertens.knaw.nl/books/veldnamen/veroloot.html.
2. Een bewerking van de tekst van deze lezing kunt u hierna lezen (p. 33-41).

Over het Walcherse veldnamenonderzoek is eerder gepubliceerd in 'De Wete' van juli 1997 (26e jaargang, nr. 3), p. 3-8. Dit artikel, geschreven door Leo Hollestelle en Aad de Klerk, is ook te lezen op de website van de HKW: www.hkwalcheren.nl/weetjesstikjes.htm.